

تحلیل اثر مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ‌های شاهی نطنز بر محافظت از ارزش‌های معماری باغ‌ها با رویکرد بازخوانی عناصر کالبدی باغ‌ها

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۸

کد مقاله: ۶۶۹۰۲

تورج خسروی جاوید^{۱*}، نیما ولی بیگ^۲

چکیده

اصالت از مفاهیم کلیدی و از فاکتورهای اصلی ارزیابی ارزش بناهای تاریخی است. اهمیت و ضرورت این موضوع بدین گونه است که اگر مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ‌ها شناسایی و مشخص شوند ارزش‌ها از جمله ارزش معماری باغ حفظ خواهند شد. این نوشتار بر آن است تا اثبات نماید بین از دست رفتن هویت و یکپارچگی باغ‌های شاهی نطنز و محافظت ارزش‌های معماری رابطه معناداری وجود دارد. پرسشی که در این بین مطرح می‌شود این است که چگونه مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ‌ها بر محافظت ارزش‌های معماری باغ‌ها تأثیر می‌گذارد؟ برای پاسخ به این پرسش باید عوامل خدشه دار کننده و تغییر دهنده اصالت اجزا و عناصر باغ را شناسایی کرد و ارتباط و تأثیر آنها را با ارزش‌های معماری باغ نظیر ارزش هندسه، ارزش نظام معماری، ارزش معماری کوشک و ارزش معماری ساختمان سردر اصلی باغ را سنجید تا بتوان از ارزش‌های معماری باغ محافظت و صیانت نمود. نوآوری پژوهش موجود این است که با بررسی عناصر کالبدی باغ که ارکان اصلی تشکیل دهنده باغ‌ها هستند و مطالعه میزان دخل و تصرفات و مداخلات صورت گرفته در آنها می‌توان به اصل یا غیر اصل بودن آنها و میزان اصالت باغ‌ها پی برد و به تبع آن ارزش‌های معماری باغ که این عناصر بخشی از آن هستند، حفظ خواهد شد. روش تحقیق این پژوهش براساس مطالعات کتابخانه‌ای و تحقیق و برداشت میدانی و تفسیر و تحلیل اطلاعات گردآوری شده است. تجزیه و تحلیل اطلاعات براساس مراجعه مستقیم به اثر، مطالعات مقایسه‌ای می‌باشد. هدف اصلی این مقاله دست‌یابی به چگونگی تأثیر پذیری محافظت ارزش‌های معماری باغ‌ها بر مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ‌ها بر پایه شناخت عناصر و اجزای باغ‌ها است. مفهوم اصالت از مفاهیم کلیدی و بنیادی در مقوله محافظت از بناها و باغ‌های تاریخی است و در بحث محافظت از ارزش‌های میراثی باغ‌ها تعیین اصالت این ارزش‌ها، کانون توجه محافظت‌گران باغ‌ها است. عوامل متنوعی در مخدوش شدن اصالت وجود دارد که در این پژوهش تأکید بر خوانش عناصر کالبدی باغ‌ها برای تعیین نمودن اصالت باغ است. رویکرد این تحقیق بر پایه محافظت از اصالت و ارزش‌ها در باغ سازی است. این پژوهش سعی دارد مفهوم اصالت و تمرین اصالت در باغ‌های تاریخی را بررسی نماید و با مطالعه عوامل کالبدی باغ‌ها و میزان مداخلات صورت گرفته در آنها اصالت‌شان را ارزیابی و تأثیر این مولفه‌های مخدوش کننده اصالت بر محافظت از ارزش‌های معماری را مشخص نماید.

واژگان کلیدی: اصالت باغ‌ها، باغ‌های شاهی نطنز، ارزش‌های معماری، عناصر کالبدی باغ‌ها، محافظت از باغ‌ها.

۱- پژوهشگر دکتری مرمت و احیاء بناها و بافت‌های تاریخی، دانشگاه هنر اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)

Khosravi.javid@gmail.com

۲- دانشیار دانشکده حفاظت و مرمت، گروه مرمت بناهای تاریخی، دانشگاه هنر اصفهان، ایران

باغ های تاریخی با گذشت زمان فرسوده و پیر می شوند و برای آن که همچنان بتوانند به پویایی و حیات خود ادامه دهند نیازمند مداخلات محافظتی و مرمتی است، این مداخلات باید سبب افزایش طول عمر و بهبود وضعیت کالبدی آنها شود در غیر این صورت این مداخلات نتیجه سویی خواهد داشت. مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ های تاریخی بر محافظت ارزش های معماری تاثیر گذار است. اگر مداخلات مخدوش کننده باغ ها کنترل شوند این ارزش های برجسته حفظ و پررنگ خواهند شد ولی اگر این مداخلات نظام مند و در غالب چارچوب مشخصی نباشند باعث آسیب دیدن ساختار و از بین رفتن اصالت و یکپارچگی آنها می شود. آسیب های انسانی عواملی هستند که باعث مخدوش شدن و از بین رفتن اصالت باغ ها می شوند این آسیب ها، نشانه ها و شواهد تاریخی، پیام های تاریخی، هویت، یکپارچگی، نظام معماری و طرح هندسی باغ ها را می تواند تحت تاثیر خود قرار می دهد. سوالی که در این میان مطرح می شود این است که ارتباط مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ های شاهی نطنز با اصول محافظت ارزش های معماری باغ ها چیست؟ برای پاسخ به این سوالات باید به سراغ مطالعه جز به جز عناصر کالبدی باغ ها رفت. باغ های تاریخی دارای عناصر و اجزایی نظیر گیاه، آب، دیوار، ساختمان و محوطه بیرون و درون باغ هستند و این عناصر شاکله اصلی ماهوی باغ ها را شکل می دهند، بدون در نظر گرفتن هر یک از عوامل یاد شده باغ شکل نخواهد گرفت. با مخدوش شدن هر یک از این مولفه ها، اصالت و اعتبار تمامیت آنها دستخوش تغییرات می شود و بر ارزش های میراثی آنها از جمله ارزش معماری تاثیر منفی می گذارد و ارتباط بین این مداخلات نادرست و محافظت ارزش های کالبدی باغ ها به صورت بهم پیوسته و تفکیک ناپذیر و علی و معلولی است. قصبه نطنز با داشتن بناهای ارزشمند تاریخی و موقعیت جغرافیایی و اقلیمی ممتاز از گذشته دور تاکنون کانون توجه شاهان و حاکمان حکومتی و محلی بوده است. نطنز از یک سو به کویر راه دارد و از سویی دیگر به کوهستان. وجود درختان کهنسال و باغ های معمور نشان دهنده آبادانی و رونق این منطقه در گذشته نچندان دور بوده است. علت انتخاب باغ های شاهی برای این پژوهش، کامل و برجسته بودن، داشتن ویژگی های معماری منحصر بفرد که در دیگر گونه شناسی باغ های تاریخی کمتر و کم رنگ تر است و سالم بودن کالبد آنها با تکیه بر صیانت و نگهداری از آنها و شناخته شده تر بودن آنها باشد. علت انتخاب باغ های شاهی نطنز هم، مهم بودن موقعیت قرارگیری قصبه نطنز در نقشه تاریخی ایران (در مسیر کاروان رو اصفهان به فرح آباد ساری) و نزدیکی به پایتخت حکومت صفویان، اصفهان، باشد. در شهرستان نطنز باغ های تاریخی زیادی وجود دارند اما دو باغ تاج آباد و عباس آباد تنها باغ های شاهی صفوی منطقه نطنز هستند و شوربختانه در معرض تخریب و ویرانی هستند و نیاز مبرم به نگهداری دارند. انتخاب آنها برای پژوهش حاضر، ناشی از حساسیت موجود و اهمیت تاریخی و ویژگی های برجسته معماری آنها می باشد تا گامی در جهت محافظت از آنها باشد. هدف اصلی این پژوهش دستیابی به چگونگی تاثیر پذیری محافظت ارزش های معماری باغ ها از مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ ها بر پایه شناخت عناصر و اجزای باغ ها است. فرضیه این پژوهش بر این اصل استوار است که بین از دست رفتن هویت باغ های شاهی نطنز و محافظت از ارزش های باغ ها با رویکرد خوانش عناصر کالبدی باغ ها و محافظت از اصالت و ارزش ها در باغ سازی رابطه معناداری وجود دارد. ساختار این پژوهش بر اساس برداشت های میدانی و مطالعات کتابخانه ای است در ابتدا عوامل مخدوش کننده به روش های مذکور گردآوری و سپس دسته بندی و پردازش می شوند و بعد با مطالعه عناصر کالبدی باغ ها میزان تغییرات و دخل و تصرفات صورت گرفته در آنها، مشخص و در نهایت اصالت این عناصر ارزیابی می شود و تاثیر این عوامل بر محافظت ارزش های معماری باغ ها تبیین می شود.

۱-۱- پرسش های پژوهش

- ۱- چگونه مداخلات مخدوش کننده کالبدی بر «محافظت از ارزش های معماری» عناصر کالبدی باغ ها تاثیر می گذارد؟
- ۲- مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ های شاهی نطنز چه ارتباطی با محافظت از ارزش های معماری آن دارند؟

۱-۲- فرضیه پژوهش

فرضیه این پژوهش بر این اصل استوار است که بین از دست رفتن هویت باغ های شاهی نطنز و محافظت از ارزش های باغ ها با رویکرد خوانش عناصر کالبدی باغ ها و محافظت از اصالت و ارزش ها در باغ سازی رابطه معناداری وجود دارد.

۲- روش تحقیق

روش اصلی گردآوری اطلاعات بر اساس مطالعات کتابخانه ای و برداشت میدانی به صورت تجزیه و تحلیل توصیفی و مقایسه ای و تحلیلی است تا اطلاعات ما دسته بندی شوند. این پژوهش از منظر هدف کاربردی و از نظر زمان گذشته نگر و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات هم استقرایی است. ابزار پژوهش عبارت اند از؛ نرم افزار اتوکد دو بعدی و دوربین حرفه ای با زویشون بالا. از

محدودیت های تحقیق هم می توان به نبود اسناد و مدارک کافی درباره مداخلات گذشته در باغ های مورد مطالعه اشاره کرد. برای این پژوهش دو باغ شاهی نطنز تحت عناوین باغ تاج آباد و باغ عباس آباد به عنوان نمونه های مورد مطالعه انتخاب شده اند که هم دوره و هم سبک هستند و در یک گستره جغرافیایی قرار دارند و دارای ویژگی ها و عناصر و اجزای مشترکی نیز می باشند. با بررسی و پیمایش مدارک، اسناد، متون و عکس های تاریخی و مقایسه آنها با عکس و نقشه های وضع موجود این دو باغ و نیز مطالعه مقایسه ای میان این دو باغ می توان به میزان مداخلات و دخل و تصرفات صورت گرفته در عناصر کالبدی باغ ها پی برد و بدین گونه اصالت این عناصر و به تبع آن اصالت این دو باغ نیز ارزیابی خواهد شد و تاثیر این مداخلات بر محافظت ارزش های معماری باغ ها تعیین می شود. در تجزیه و تحلیل این پژوهش از روش مقایسه ای بهره گرفته شده است بدین گونه که اسناد قدیمی تر با اسناد جدیدتر مقایسه شده و تفاوت هایی که در کالبد نظام های چهارگانه و یا کاربری ها، ایجاد شده است، آشکار شده سپس مداخلات که یکپارچگی و یا اصالت کالبدی و یا کارکردی پدید آورده اند، آشکار شده اند. دو باغ تاج آباد و باغ عباس آباد به عنوان باغ های شاهی نطنز شناخته می شوند. علت انتخاب باغ های شاهی برای این پژوهش، منحصربفرد بودن و حساس بودن وضعیت موجود آنها با توجه به میزان مداخلات و عدم رسیدگی بدان ها می باشد. این باغ ها طبق متون و مستندات تاریخی در دوره صفوی طرح اندازی شده اند. لذا بر اساس اهمیت منطقه و اهمیت کیفیت باغ های فوق و برای مشخص شدن الگو و کهن الگوی و ساختار کلی باغ ها نطنز و باغ های اطراف هم سبک این دو باغ انتخاب و این پژوهش نگاشته شده است. (جدول ۱).

انتخاب این دو باغ کمک شایانی به مطالعه هر دو باغ و باغ های اطراف می نماید و گامی برای صیانت و محافظت از آنها می باشد.

جدول ۱- باغ های مورد مطالعه (ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱)

ردیف	باغ های مورد مطالعه (باغ های شاهی نطنز)
۱	باغ تاج آباد (منسوب به دوره صفوی)
۲	باغ عباس آباد (منسوب به دوره صفوی)

۳- پیشینه پژوهش

در ارتباط با باغ های ایرانی و تاریخی و جزییات مرتبط با آن نظیر ساختار، کالبد و پیدایش آنها تاکنون مقالات کتاب ها و رساله های متعددی نگاشته و چاپ شده است. در حوزه آسیب شناسی و بررسی مداخلات صورت گرفته در باغ ها نیز گزارشاتی تالیف شده است. که در ادامه به برخی از آنها که با موضوع پژوهش حاضر همخوان است، اشاره می شود. مقاله ای در ارتباط با آسیب شناسی باغ های تاریخی و راه های درمان آن آسیب ها نگاشته شده است. در این مقاله مولفان به ارائه چارچوب های مرمتی و نگهداری باغ های تاریخی پرداخته اند. و به شناخت و مطالعه آسیب های باغ پرداخته و تاثیر این عوامل آسیب رسان بر پیکره کالبدی باغ ها را ارزیابی نموده اند (جیحانی & رضایی پور، ۱۳۸۹). مقاله ای دیگر در حوزه محافظت و نگهداری باغ های تاریخی است که در این مقاله نویسنده به بیان شرایط و ضوابط و پیشنهاد اصولی برای محافظت از باغ های تاریخی پرداخته است. در این نوشتار پژوهشگر ضرورت و اهمیت محافظت و نگهداری از باغ های تاریخی را ارائه داده است (جیحانی & رضایی پور، ۱۳۸۸). در مقاله ای دیگر، نویسندگان مقاله به مبانی نظری و آسیب شناسی و باززنده سازی باغ های تاریخی به ویژه به صورت موردی به توصیف این مولفه ها در باززنده سازی باغ پرداخته است (ایرانی بهبهانی، خیاط مقدم، & دارابی، ۱۳۹۶). پژوهشگران دیگری در مقاله ای به بررسی و مطالعه یکی از باغ های صفوی اصفهان پرداخته اند و براساس اسناد و مدارک تصویری سیاحان و شرق شناسان به بازسازی و بازآفرینی این باغ پرداخته اند (Homayooni & Valibeig, 2021). در این مقاله نویسندگان با توجه به اسناد دست اول سیاحان غربی که از باغ هزارجریب اصفهان دیدن کرده اند، باغ را مدل سازی نموده اند و عناصر و اجزای آن را نیز با تکیه بر اسناد، شبیه سازی نموده اند و نقشه نهایی باغ را نیز بازنمایی نموده اند. در زمینه آسیب شناسی باغ های تاریخی و محافظت و نگهداری از باغ های تاریخی ایران تک نگاری های نگاشته شده که به صورت موردی به شناخت انواع آسیب های زیباشناختی، کالبدی و انسانی باغ پرداخته و در نهایت طرح مرمت آن را ارائه داده اند (سلطان زاده، ۱۳۹۳). در ارتباط با باغ های شاهی نطنز چند مطالعه و پژوهش صورت گرفته است. پژوهش اول که از منظر کرونولوژی متقدم تر است نویسنده مقاله به صورت موجز به بررسی قدمت و تاریخچه و معرفی شاکله دو باغ تاج آباد و باغ عباس آباد نطنز پرداخته است (واقفی، ۱۳۸۴). در پژوهش دوم که نویسندگان مقاله به بررسی و مطالعه باغ تاج آباد پرداخته و به صورت کامل معماری و تاریخ و ساختار باغ را کنکاش نموده است و نقشه ها و مستندات باغ را استخراج نموده اند (خسروی جاوید & مختاری طالقانی، ۱۳۹۶). در این بازخوانی آسیب های کالبدی باغ مورد نظر دسته بندی شده و درمان آنها نیز در سه بازه زمانی کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت ارائه شده است. مطالعه سوم به بررسی تاریخچه و مسیرهای تاریخی منتهی به باغ عباس آباد و شاکله آن پرداخته است مولفان مقاله فوق اطلاعات بالادستی و پایین دستی مرتبط به باغ را دسته بندی و معرفی نموده اند (آلادپوش & بهشتی، ۱۳۹۶). پژوهش دیگری در قالب یک

کتاب به شناخت و آسیب نگاری و آسیب شناسی و ارائه راهکارهای درمان و طرح مرمت و احیاء باغ تاریخی تاج آباد پرداخته است (خسروی جاوید، ۱۳۹۹) در این تحقیق نویسنده کتاب به طور مفصل به ارائه روش های درمان آسیب ها پرداخته است و درمان آسیب ها را در سه بازه زمانی کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت ارائه می دهد و جانمایی آسیب ها را در نقشه ها و تصاویر ارائه می نماید. در بخش دوم طرح مرمت، محقق به بررسی باغ های مرمت شده می پردازد و نقاط ضعف و قوت آنها را بیان می نماید. در بخش نهایی طرح مرمت پژوهشگر کتاب، نقشه ها و جزئیات مرمتی را ارائه می نماید. در انتهای کتاب نویسنده به بازخوانی ضوابط احیاء آثار تاریخی پرداخته و احیاء باغ را براساس طرح های بالادستی و پایین دستی ارائه می دهد. با توجه به پیشینه کوتاه ای که در ارتباط با سیر مطالعه مداخلات صورت گرفته و آسیب شناسی باغ های ایرانی ارائه شد می توان دریافت که اغلب قریب به اتفاق محققان به بررسی آسیب ها و راه های درمان آنها و کالبد فیزیکی باغ ها پرداخته اند و کمتر به موضوع اصالت باغ های تاریخی پرداخته شده و زمینه برای مطالعات بیشتر وجود دارد به ویژه با توسعه جوامع انسانی و دخل و تصرف های صورت گرفته در این عرصه نیاز به این تحقیق لازم و ضروری است. این پژوهش نخستین تحقیق درباره اصالت و ارزش های معماری و مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ های شاهی صفوی نطنز است.

۴- رویکرد نظری پژوهش

با گسترش دانش و علم محافظت مفاهیم و تعاریف جدیدی از این ثروت های فرهنگی ارائه شده است. این تعاریف سعی دارند تعریف عمیق تری از ادبیات محافظت را بازگو کنند و بدین سان این آثار برجسته و با ارزش که از گذشتگان برای ما به یادگار مانده، درک و فهمیده شوند و به نسل آینده انتقال یابد. مداخله در آثار تاریخی اجتناب ناپذیر است و برای این که این ثروت های فرهنگی پایدار بمانند نیازمند مداخلات مرمتی هستند. مداخله در آثار تاریخی از دو وجه مثبت و منفی قابل بررسی است. مداخله مثبت مداخله ای است که ارزش ها و معانی و پیام های فرهنگی- تاریخی آن اثر را آشکار و پررنگ تر نماید و وجه منفی مداخله تاثیر نامطلوبی است که بر کالبد و سیمای اثر تاریخی می گذارد و ارزش ها و مفاهیم و پیام های وابسته به اثر را مخدوش می نماید (یوکیلتو & فیلدن، ۱۳۸۸، ص. ۲۴). مداخله در باغ های تاریخی به عنوان یک اثر تاریخی و محیط زیستی زنده و منظر فرهنگی زنده نیاز به مطالعه و بررسی عوامل متعددی دارد (Farina, 2000). عواملی نظیر، باغبانی درختان و گیاهان، نظام مدیریت آب، مباحث اکولوژی و بوم شناخت (جیحانی & رضایی پور، ۱۳۸۸). معماری منظر، نظام کشاورزی و گیاه شناسی و گیاه پزشکی. منشور فلورانس سال ۱۹۸۲ که متمم و تکمیل کننده منشور ونیز سال ۱۹۶۴ است در ارتباط با باغ های تاریخی نگاشته شده است و در رابطه با مداخلات مرمتی در باغ ها بیان می کند که این مداخلات باید یکپارچه و جامع باشد و تمامیت باغ را پوشش دهد (یوکیلتو & فیلدن، ۱۳۸۸، ص. ۲۱). برخی نویسندگان مبحث اصالت را در میراث فرهنگی مورد توجه قرار داده اند در این میان باغ های تاریخی از سایر میراث فرهنگی مستثنی نبودند. مفهوم اصالت از مفاهیم بنیادی محافظت از بناها و باغ های تاریخی و نیز از معیارهای ارزیابی ارزش های میراثی بناهای تاریخی است. لذا برای تقرب به آن تمام مداخلاتی که در باغ ها رخ می دهد باید یکپارچه و روشمند باشد و برای نیل به این هدف باید معیارهای و رویکردهایی وجود داشته باشد تا بتواند این مداخلات را ارزیابی نماید برای این پژوهش معیار انتخاب شده، بررسی عناصر اصلی باغ های تاریخی است (فاضل زاده، ۱۳۹۲). با ارزیابی و مطالعه عناصر کالبدی می توان به میزان مداخله صورت گرفته در آنها دست پیدا کرد و بدین گونه اصالت آنها تبیین می شود. گام بعدی در این پژوهش بررسی این مداخلات بر محافظت ارزش های معماری باغ ها است. باغ ها ارزش های میراثی دارند. ارزش های میراثی متغیر و ناپایدار و نسبی و به ارزش های فرهنگی وابسته هستند (Torre, 2013). برخی از این ارزش ها عبارتند از: ارزش های تاریخی، فرهنگی، زیباشناختی، کارکردی، خاطره ای، مذهبی، سیاسی و ملی این ارزش ها بیان کننده اصالت و اعتبار باغ ها هستند. چهارچوب این پژوهش براساس مطالعه و شناسایی جز به جز عوامل آسیب رسان و مداخلات مخدوش کننده اصالت است. مداخلاتی که ارتباط مستقیم به هویت و مفهوم باغ های تاریخی دارند و باعث می شود اصالت یکی از مفاهیم کلیدی در محافظت مدرن است کم رنگ یا مخدوش شود. مبانی تعیین ارزش های میراثی و معماری باغ ها در پژوهش موجود بر پایه بررسی و شناخت عناصر کالبدی باغ ها می باشد. عناصر کالبدی باغ های تاریخی شامل نظام ساختمان، نظام گیاه، نظام آب، نظام حصار، نظام راه و نظام محوطه درون و برون باغ است. اصالت یک باغ در تک تک این عناصر نمایان و هویدا خواهد شد مبانی نظری پژوهش حاضر ترکیب روش ها و نظریه های مرتبط با موضوع است. لذا مبانی نظری مرتبط با رویکردی که این پژوهش برای مطالعه ارتباط میان مداخلات مخدوش کننده اصالت و محافظت ارزش های معماری در پیش گرفته است قالبی را برای آن ارائه می کند قالبی که در آن مداخلات مخدوش کننده، اصالت، ارزش های میراثی و ارزش های معماری را به عنوان شاخصه های بنیادین و زیربنایی پژوهش معرفی می کند و با بکار گرفتن این عناصر کالبدی میزان مداخلات و اصالت آنها و محافظت از ارزش های معماری تبیین می شوند.

۵- عناصر کالبدی باغ های تاریخی

باغ های تاریخی دارای اجزا و عناصر هستند این عناصر و اجزا شاکله و ساختار کالبدی و مفهومی باغ های تاریخی را شکل می دهند. این عناصر در تمام باغ ها یکسان و ثابت است. ولی اجزاء باغ تاریخی می تواند متغیر باشد (خسروی جاوید، ۱۳۹۹). رویکرد این پژوهش برای شناسایی و مطالعه مداخلات مخدوش کننده اصالت، ارزیابی و بازخوانی عناصر کالبدی باغ ها است (جدول ۲). برای گویا شدن نظام های تشکیل دهنده باغ ها این عناصر بازخوانی می شوند. نظام راه عنصری است که ارتباط بین بخش های گوناگون باغ را فراهم می کنند و شامل نظام حرکت انسانی، حرکت جانوران درون باغ و نظام انسان سواره است.

جدول ۲- عناصر کالبدی باغ ها

(ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱)

ردیف	عناصر کالبدی باغ ها
۱	نظام ساختمان
۲	نظام آب
۳	نظام گیاه
۴	نظام راه
۵	نظام حصار اطراف باغ
۶	نظام ساختاری محوطه درون باغ
۷	نظام ساختاری محیط پیرامون باغ

نظام معماری شامل نظام ساختمان سردر، ساختمان کوشک و ساختمان های فرعی مانند ساختمان نگهبانی و دیوارهای پیرامون باغ است. نظام آب شامل نظام آب ساکن و آب جاری است که به مصارف عنصری شامل سیراب کردن گیاهان و ایجاد طراوت و جلوه های بصری و صوتی دیگر می رسد. نظام گیاه شامل نظام گیاهان باغ از جمله گیاهان سایه انداز و نظام گیاهان بردار (درختان میوه) است. نظام حصار اطراف باغ، محصور کننده باغ از فضای بیرونی خود است. نظام ساختاری محوطه درون باغ شامل تخت ها و بستر و فضای درونی باغ ها است. نظام ساختاری محوطه بیرون باغ، خوانش محیط پیرامون باغ از منظر ریخت شناسی و مورفولوژی و نظام گیاهی است. در میان این عناصر کالبدی، نظام ساختمان، مهم تر و تاثیرگذارتر است زیرا این پژوهش در پی ارزیابی ارزش های معماری باغ های شاهی نطنز است. و تمرکز آن بیشتر معطوف به ابنیه و ساختمان های باغ ها است.

۶- مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ های شاهی نطنز

در این پژوهش منظور از مداخلات مخدوش کننده، دخل و تصرفاتی کالبدی و فیزیکی است که از سوی انسان و به صورت آگاهانه یا ناآگاهانه صورت گرفته است. هر چند که متأسفانه در این باغ ها شاهد مخدوش شدن ارزش های اجتماعی و مفهومی نیز می باشیم اما این بازخوانی معطوف به جنبه های کالبدی و فیزیکی باغ ها است. باغ های مورد مطالعه این پژوهش در مناطقی دور افتاده و بدور از مرکز شهر نطنز قرار گرفته اند (ش ۱). این عامل سبب شده دسترسی به این باغ ها بدون نظارت و کنترل خاصی صورت گیرد. برخی از افراد ناآگاه نیز برای پیدا کردن دفینه به این باغ ها مراجعه نموده اند و شروع به کندوکاو نموده اند. این عمل باعث شده برخی از قسمت های با ارزش ابنیه و باغ بر اثر کلنگ نادانی ویران و مخدوش شده است. در باغ تاج آباد شاهد دخل و تصرفاتی در تزیینات ابنیه هستیم در باغ عباس آباد نیز جای جای کوشک باغ حفر و کنده شده که در برخی موارد باعث آسیب دیدن پی و جداره های بنا شده است. برخی دیگر از مداخلات مخدوش کننده حک کردن دست نوشته ها و نوشتن یادگاری بر روی جداره ها و تزیینات باغ ها است. این رفتارها که با نام وندالیسم شناخته می شوند، دامن گیر باغ های شاهی نطنز هم شده است.

۶-۱- باغ تاج آباد نطنز

باغ تاج آباد در شهرستان نطنز، در چهارده کیلومتری شهر نطنز، در مزرعه تاج آباد در کنار آزاد راه اصفهان - کاشان واقع شده و در حدود ۵۰۰ متری از آن در زمینی مستطیلی شکل قرار دارد (خسروی جاوید & مختاری طالقانی، ۱۳۹۶) (ش ۲). به علت خوش آب و هوا بودن اقلیم نطنز از دیرباز این منطقه مورد توجه سلاطین و امرا بوده. و به عنوان تفرجگاه و منزلگاه تابستانی پادشاهان عصر صفوی و قاجار بوده است. باغ در دوره صفوی و در سال ۱۰۱۰ هجری قمری و به دستور شاه عباس اول احداث شده است (واقفی، ۱۳۷۴، ص. ۱۱۵). و شاه عباس باغ را به خواهر خود تاج الملوک اهداء می کند و نام باغ از نام خواهر شاه عباس برگرفته شده است (واقفی، ۱۳۸۴، ص. ۳۵). در دوره قاجار تغییرات اندکی در باغ صورت گرفته بود ولی شاکله اصلی باغ همچنان حفظ شد. باغ تاج آباد، باغ شاهی و رسمی بوده و به صورت تخت و مطابق است و دارای چهار تراس است. ساختار باغ تاج آباد به صورت باغ- مزرعه می باشد. و یک مجموعه بین راهی کوچک مقیاس بوده است (خسروی جاوید & مختاری طالقانی، ۱۳۹۶).

۲-۶- مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ تاریخی تاج آباد نطنز

مداخلات صورت گرفته در باغ تاج آباد را می توان به چند دوره تقسیم نمود. دخل و تصرفات مشهود در ابنیه و باغ از دوره قاجار و از عصر ظل السلطان حاکم اصفهان شروع شده است. بیشتر تغییرات صورت گرفته در دوره قاجار مربوط به عمارت سردر باغ و کوشک گلاب گیری است. این مداخلات به صورت کالبدی و کاربردی است و بیشتر جسم و فیزیک اثر را تحت تاثیر خود قرار داده است. از مداخلات قابل توجه در عمارت سردر باغ می توان به موارد زیر اشاره نمود: پر شدن بازشوها، ایجاد اتاقک، ایجاد روزنه، ایجاد پنجره، ایجاد دیواری در جلوی ایوان غربی، حذف طبقه دوم و الحاق یک طبقه جدید در دوره پهلوی اول، دخل و تصرفات در سیستم پله و حذف و مخدوش شدن تزیینات. از مداخلات صورت گرفته در کوشک گلاب گیری می توان به حذف سیستم پله، مسدود شدن بازشوها، پر شدن طاق نماها، استفاده از ملات ماسه و سیمان، از بین رفتن تزیینات اشاره نمود. در محوطه درون و بیرون باغ نیز مداخلاتی صورت گرفته که از این موارد می توان به: از بین رفتن تراس ها، از بین رفتن جوی ها و کرت ها، تغییر نظام کاشت، تغییر نظام آبیاری، حذف درختان باغ، از بین رفتن حصار چندلایه باغ، جایجایی سینه کبکی ها، ایجاد استخر جدید، از بین رفتن نظام کفسازی باغ و از بین رفتن و مخدوش شدن مسیرهای ورود به باغ اشاره نمود. در زیر به یک یک این مداخلات اشاره می شود (تصاویر ۱ تا ۲۷ و جدول ۳ و ۴).

جدول ۳- مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ تاج آباد (ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰)

عناصر کالبدی	مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ تاج آباد	مقیاس مداخلات: اصلی و فرعی و میزان تاثیرگذاری
حصار	تخریب حصار باغ	فرعی - تاثیرگذاری کم
آب	تغییر محل و از بین رفتن اجزای نظام آبیاری همانند سینه کبکی ها و فواره ها	فرعی - تاثیرگذاری کم
	از بین رفتن کرت های باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
گیاه	از بین رفتن جوی های درختان مثمر	فرعی - تاثیرگذاری کم
	تغییر نظام کاشت درختان و گیاهان	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
معماری	تغییر نوع درختان	فرعی - تاثیرگذاری کم
	تغییر و از بین رفتن نظام کرت ها	فرعی - تاثیرگذاری کم
معماری	قطع درختان کاج و چنار در محور اصلی و جوی های اصلی باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	از بین رفتن تزیینات ابنیه باغ	فرعی - تاثیرگذاری کم
	تغییر مسیر دسترسی به باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	تغییر الگوی اولیه محیط پیرامون باغ	فرعی - تاثیرگذاری کم
	استفاده از مواد و مصالح جدید در کوشک گلاب گیری و عمارت سردر باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	پر شدن و کور شدن بازشوها در عمارت سردر باغ و کوشک گلاب گیری	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	پر کردن طاق نماها در کوشک گلاب گیری و عمارت سردر باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	تغییر شکل قوس ها در عمارت سر در باغ و کوشک گلاب گیری	فرعی - تاثیرگذاری کم
	ایجاد دیوار جدید در عمارت سردر باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	ایجاد روزنه جدید در نمای جنوبی عمارت سردر باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	حذف پله در کوشک گلاب گیری	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	ایجاد اتاقکی در ضلع جنوبی عمارت سردر باغ به عنوان آبریزگاه	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
راه	از بین رفتن و مخدوش شدن مسیرها و پیاده رو های باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	مخدوش شدن پیاده رو ها با کاشته شدن درختان جدید میوه در آن	فرعی - تاثیرگذاری کم
محوطه درون باغ	مخدوش شدن تراس های باغ	فرعی - تاثیرگذاری کم
معماری بیرون باغ	مخدوش شدن و ناخوانا بودن محوطه پیرامون باغ	فرعی - تاثیرگذاری کم

جدول ۴- تصاویر باغ تاج آباد (ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰)

			
ت۴- مخدوش شدن نما	ت۳- الحاق اتاق	ت۲- پر شدن ایوان	ت۱- پر شدن طاق نما
			
ت۸- استفاده از مصالح سیمان	ت۷- مخدوش شدن تزیینات	ت۶- اضافه نمودن طبقه دوم	ت۵- ایجاد دو پنجره و تغییر قوس
			
ت۱۲- پر شدن طاق نما	ت۱۱- مخدوش شدن آستانه در	ت۱۰- استفاده از مصالح جدید	ت۹- تغییر شکل قوس ها
			
ت۱۶- آبیاری نوین	ت۱۵- کاشت جدید	ت۱۴- قطع درختان محور اصلی باغ	ت۱۳- محوطه درون باغ
			
ت۲۰- محوطه بیرون باغ	ت۱۹- جابجایی سینه کبکی	ت۱۸- کاشت درختان جدید	ت۱۷- حفر استخر
			
ت۲۴- محوطه بیرونی باغ	ت۲۳- مخدوش شدن تراس های باغ	ت۲۲- مخدوش شدن نظام راه	ت۲۱- از بین رفتن کفسازی
			
ت۲۷- کوشک گلاب گیری	ت۲۶- عمارت سردر باغ	ت۲۵- چشم انداز باغ	

۳-۶- باغ عباس آباد نطنز

باغ عباس آباد در روستای عباس آباد و در جاده قدیم کاشان - نطنز قرار گرفته است. باغ عباس آباد در دوره صفوی و به دستور شاه عباس اول طرح اندازی شده است. باغ عباس آباد اقامتگاه تابستانی و شکارگاه شاهان صفوی و قاجار بوده است. شکل و طرح باغ به صورت مطبق و شیب دار و جنگلی است. باغ دارای یک کوشک دو طبقه است و در گذشته تزیینات نقاشی دیواری داشته است (واقفی، ۱۳۸۴). طرح باغ به صورت مستطیلی شکل منظم و کشیده است (آلادپوش & بهشتی، ۱۳۹۶). باغ در حال حاضر متروکه و نیمه آباد است. باغ عباس آباد در محدوده منطقه شکار ممنوع و حفاظت شده کرکس قرار گرفته است و این منطقه از دیرباز محل زندگی وحوش و جانوران بوده است. این باغ در مسیر شاهی اصفهان به فرح آباد ساری قرار داشته است. باغ عباس آباد یک مجموعه بین راهی تحت عنوان باغ- مزرعه است (جدول ۶).

۴-۶- مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ عباس آباد

شاکله و ساختار کلی باغ عباس آباد علاوه بر بی مهری روزگار و دخل و تصرفات انسانی همچنان خوانا و قابل بازخوانی است. عناصر اصلی باغ شامل: معماری- حصار- راه- محوطه درون باغ- محوطه بیرون باغ- نظام آب و نظام گیاه با گذشت زمان و عدم رسیدگی لازم دستخوش تغییرات و آسیب شده است. این مداخلاتی که از سوی انسان صورت گرفته به سه دسته تقسیم بندی می شوند، دسته اول: مداخلاتی هستند که با پلان و برنامه مدون بوده و تحت عنوان طرح های مرمت و محافظت بوده، دسته دوم شامل مداخلاتی است که جهت پیدا کردن دفرینه بوده و باعث آسیب رسانی به باغ شده و دسته سوم دربرگیرنده مداخلاتی است که این تغییرات انجام گرفته ناآگاهانه بوده و باعث شده اصالت و یکپارچگی باغ مخدوش شود. از این دسته می توان به استفاده از ملات و مصالح مدرن در کوشک اشاره نمود. از مداخلات قابل توجه در ابنیه باغ می توان به: پر شدن بازشوها، مسدود شدن طاق نماها، حفر زمین و دیوار، ایجاد دیوار در جلوی ایوان اصلی، استفاده از مواد و مصالح جدید در کوشک اشاره نمود. از مداخلات مشهود در محوطه درون و بیرون باغ نیز می توان به از بین رفتن نظام کفسازی باغ، از بین رفتن تراس های باغ، از بین نظام کاشت، از بین رفتن جوی ها و کرت ها، چراج دام، تغییر نظام آبیاری، حذف و قطع درختان، از بین رفتن حصار باغ و از بین رفتن ورودی و مسیرهای ورود به باغ اشاره نمود (تصاویر ۲۸ تا ۴۲ و جدول ۵). در توضیحات زیر به صورت خلاصه به برخی از این مداخلات اشاره می شود.

جدول ۵- مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ عباس آباد (ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰)

عناصر کالبدی باغ	مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ عباس آباد	مقیاس مداخلات: اصلی و فرعی و میزان تاثیرگذاری
حصار	از بین رفتن طرح و فرم اصلی حصار	فرعی - تاثیرگذاری کم
	تغییر مواد و مصالح حصار	فرعی - تاثیرگذاری کم
	تخریب حصار باغ	فرعی - تاثیرگذاری کم
آب	تغییر مسیر ورود آب به کرت ها	فرعی - تاثیرگذاری کم
	از بین رفتن کرت های باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	از بین رفتن جوی های درختان مثمر	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
گیاه	تغییر نظام کاشت درختان و گیاهان	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	تغییر گونه بندی درختان	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	تغییر و از بین رفتن نظام کرت ها	فرعی - تاثیرگذاری کم
معماری	قطع درختان مثمر و چنار در محور اصلی و جوی های اصلی باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	از بین رفتن تزیینات ابنیه باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	استفاده از مواد و مصالح جدید در کوشک باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	پر شدن و کور شدن بازشوها در کوشک باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	پر کردن طاق نماها در کوشک باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
راه	ایجاد دیوار جدید در نمای اصلی کوشک باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	ایجاد اتاقکی در ضلع غربی کوشک به عنوان آبریزگاه	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
	از بین رفتن و مخدوش شدن مسیرها و پیاده رو های باغ	اصلی - تاثیرگذاری زیاد
محوطه درون باغ	مخدوش شدن تراس های باغ	فرعی - تاثیرگذاری کم
معماری بیرون باغ	خوانا بودن محوطه پیرامون باغ	فرعی - تاثیرگذاری کم

جدول ۶- تصاویر باغ عباس آباد (ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰)

			
ت ۳۱- ایجاد دیوار در ایوان	ت ۳۰- استفاده از سیمان	ت ۲۹- مسدود کردن طاق نما	ت ۲۸- پر شدن طاق نما
			
ت ۳۵- مخدوش شدن تراس ها	ت ۳۴- تغییر نظام کاشت	ت ۳۳- محوطه درون باغ	ت ۳۲- استفاده از بتن در کفسازی
			
ت ۳۹- مخدوش شدن محوطه درون باغ	ت ۳۸- از بین رفتن جوی ها	ت ۳۷- مخدوش شدن نظام راه	ت ۳۶- از بین رفتن نظام آبرسانی
			
ت ۴۲- کوشک عباس آباد	ت ۴۱- مخدوش شدن نظام دسترسی	ت ۴۰- تراس های باغ و سرو مطبق	

۷- ارزیابی اصالت در باغ های شاهی نطنز

در این پژوهش ارزیابی اصالت براساس مداخلات و تغییرات کالبدی اجزا و عناصر باغ صورت می پذیرد. معیار ارزیابی اصالت براساس قدمت، زمان ساخت باغ و اجزای آن، الگوی اولیه طراحی باغ، یکپارچگی وضع موجود باغ ها با اصالت و یکپارچگی باغ های شاهی صفوی (باغ های تاج آباد و عباس آباد)، مواد و مصالح تاریخی و اولیه باغ، مطالعه مقایسه ای آرایه های تزئینی باغ ها، مکان و بستر شکل گیری باغ، فرم اولیه باغ ها و انطباق آنها با فرم فعلی، محوطه پیرامونی باغ ها شکل می گیرند (فدایی نژاد، عشرتی، & حناچی، ۱۳۹۷، ص. ۱۱۸). با مطالعه مقایسه ای باغ های شاهی نطنز و بررسی میزان دخل و تصرفات در آنها می توان اظهار داشت که میزان مداخلات صورت گرفته در نظام ساختمان باغ های شاهی نطنز در دوره قاجار بیشتر و پرتنگ تر بوده است. مداخلات صورت گرفته در دوره قاجار بیشتر معطوف به نظام ساختمان باغ های شاهی نطنز است. دخل و تصرفات این دوره سبب شده ساختمان ها و معماری آنها مخدوش و بی اصالت شوند. برای مثال کوشک های باغ ها تا حدی زیادی ناخوانا شده اند و اصالت آنها نیز مخدوش شده است. در عمارت سردر باغ تاج آباد این تغییرات بیشتر بوده و بالطبع اصالت و دیرینگی زمان ساخت خود در دوره صفوی را ندارد. برای مثال استفاده از مصالح مدرن همانند آجرها با ابعاد و اندازه و رنگ متفاوت در ساختمان های باغ ها سبب شده اصالت مصالح ابنیه مخدوش شود زیرا مصالح شکل اولیه خود را از منظر دیرینگی، ابعاد و رنگ و بافت از دست داده است. یا مسدود کردن درگاه ها سبب شده اصالت طرح ابنیه مخدوش شود. زیرا با این عمل قرینگی و تقارن و سیر کولاسیون

حرکتی و فضایی ساختمان تغییر نموده و مخدوش شده است. یا حذف طبقه دوم عمارت سردر باغ تاج آباد سبب شده تقارن و تناسب افقی و عمودی نمای کاروانسرا مخدوش شود و اصالت طرح و مصالح آن از بین برود. در دوره پهلوی باغ های شاهی نطنز کمتر دستخوش تغییرات و مداخلات بوده اند. و میزان دخل و تصرفات ناچیز بوده به طوری که منظر و طرح اصلی باغ ها مخدوش و بی اصالت نشده اند. در این دوره بیشتر مداخلات معطوف به نظام دسترسی باغ ها از برون باغ به درون باغ بوده و الگوی سیرکولاسیون حرکتی محوطه پیرامونی باغ نیز مخدوش شده است. در این دوره با ایجاد خیابانی جدید و غرس درخت در آن نظام دسترسی به باغ تغییر یافته است و بدین سان سیرکولاسیون حرکتی برای رسیدن به باغ مخدوش شده است و ورودی اصلی باغ مهجور شده است. در دوره معاصر که بازه زمانی ۴۰ ساله ای را شامل می شود بخشی از تغییرات با توجه به عوامل اقلیمی و آسیب های زیست محیطی صورت گرفته است. برای مثال خشکسالی و خشک شدن قنات باغ تاج آباد یکی از این نمونه ها است. بخش دیگری از تغییرات ریشه انسانی داشته است. برای مثال تغییر نظام کاشت، قطع درختان، تخریب حصار باغ، استفاده نادرست از باغ (صیفی کاری در باغ و تغییر نظام کرت ها و آبیاری باغ ها)، مخدوش کردن سیرکولاسیون حرکتی باغ ها، ساخت مستحقات جدید در باغ ها (انباری، موتورخانه، استخر). تغییرات صورت گرفته در دوره معاصر بیشتر متوجه نظام های راه، حصار، آب، گیاهان، محوطه درون باغ و محوطه پیرامونی باغ بوده است و میزان مداخلات در نظام ساختمان باغ ها کمتر بوده است. آن هم می تواند به علت برجسته بودن و شناخته شده تر بودن ساختمان های باغ ها و ثبت آنها در فهرست آثار ملی کشور باشد (جدول ۳ و ۷).

جدول ۷- معیارهای ارزیابی اصالت باغ های شاهی نطنز (ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۰)

معیارهای ارزیابی اصالت باغ های شاهی نطنز (اصالت کالبدی)
فرم و طراحی، مواد و مصالح، فن و مهارت های استادکارانه، مکان و بستر قرارگیری، قدمت

۷-۱- تاثیر مداخلات مخدوش کننده اصالت بر محافظت از ارزش های معماری باغ ها

با بررسی و ارزیابی مداخلات مخدوش کننده، میزان دخل و تصرف در آنها مشخص شد و تغییراتی که در عناصر کالبدی باغ ها ایجاد شده نیز ارزیابی شدند. با معرفی معیارهای ارزیابی اصالت، اصل و غیراصل بودن این عناصر و اجزای باغ نیز نمایان شد. با کم رنگ شدن یا با از بین رفتن اصالت عناصر تشکیل دهنده باغ ها بالطبع ارزش های باغ ها نیز تحت تاثیر قرار می گیرند. ارزش های ابنیه تاریخی خود به چند دسته تقسیم می شوند. همانند ارزش های هنری، فنی، تاریخی، اجتماعی و زیبایی شناسی و غیره (ایروانی & حسینی پور، ۱۳۹۵، ص. ۹۲) (ویناس، ۱۳۹۶، ص. ۲۰۱). در این پژوهش، ارزش های معماری مورد بحث و تحقیق است. ارزش های معماری، ماهیت و وجوه کالبدی و فراکالبدی بناهای تاریخی را تشکیل می دهد. در این پژوهش ارزش های معماری کالبدی مورد بررسی و ارزیابی قرار می گیرند. ارزش های معماری کالبدی دربرگیرنده ارزش های فنی (اصول هندسی، روابط فضایی و تناسبات)، منظری و بصری اثر تاریخی می باشد. در بررسی های صورت گرفته در این پژوهش مشخص شد که مداخلات مخدوش کننده اصالت تاثیر مستقیم بر از بین رفتن ارزش های معماری و یا کم رنگ شدن این ارزش ها دارد. برای نمونه می توان گفت با مخدوش شدن اصالت ابنیه باغ ها نظیر کور شدن طاق نماها، ایجاد دیوار در مقابل ایوان، ایجاد روزنه جدید و یا الحاق اتاقکی به سازه تاریخی، طرح و الگوی طراحی و مواد و مصالح آنها و فن شناسی و فن آوری ساخت آنها نیز ارزش معماری اصیل خود را از دست می دهد. و یا با کاشتن درخت در پیاده رو باغ باعث مخدوش شدن نظام دسترسی شده و این باعث شده ارزش های معماری باغ ها نیز کم رنگ شود. و یا با از بین رفتن کرت ها و مخدوش نظام حرکتی آب در باغ سبب شده جانمایی و چیدمان فضایی محوطه باغ از بین برود. بدین سان بخشی از ارزش های معماری باغ بی هویت شود. و یا با قطع درختان محور اصلی باغ نظام منظری و کاشت درختان باغ از بین برود و آن سبب می شود اصول طراحی و هندسی و فضایی باغ مخدوش شود لذا ارزش های معماری نیز مشوش می شود. یا مداخلات صورت گرفته در عناصر کالبدی باغ ها باعث شده، تناسبات، روابط هندسی (اصول تقارن، محوربندی و نسبت های طلایی)، اصول طراحی، سلسله مراتب معماری، سیرکولاسیون حرکتی، روابط فضایی، آرایش فضاهای معماری و ویژگی های منظری آنها مشوش شوند بدین سان ارزش های معماری که مولفه های فوق الذکر اجزای تشکیل دهنده آن هستند ناهمگون و ناهماهنگ شوند. بدین سان ارزش های معماری آنها نیز تحت تاثیر قرار گرفته است. با مشخص میزان مداخلات و ارزیابی اصالت آنها و تاثیر مداخلات بر ارزش های معماری بخشی از بررسی این تاثیرات طی شده است، اما در محافظت از این ارزش های برجسته چگونه می توان عمل کرد؟ حفاظتگر در مواجهه با این حجم تغییرات با عناصر و اجزای روبرو است که تا حد زیادی آسیب دیده و ارزش های معماری آنها نیز مخدوش و کم رنگ شده است. با در نظر گرفتن این اصل راسکین که بناهای تاریخی از جمله باغ ها سند تاریخی محسوب می شوند و دخل و تصرف در آنها محدود است لذا دست حفاظتگر برای دخل و تصرف در اثر تاریخی بسته می شود و وی فقط اجازه محافظت اضطراری را دارد. هر چقدر میزان مداخلات

کمتر باشد حفاظتگر با بنایی بکرتر و اصیل تر روبرو است. مرمت هایی که در ابنیه تاریخی صورت می گیرد خود نیز تا حدی از اصالت آن آثار کم می نماید. محافظت از باغ های تاریخی حساسیت کار را دو چندان می نماید زیرا علاوه بر بنای تاریخی محیط مصنوع نیز وجود دارد که محافظت از آنها باید توأمان باشد. حفاظتگر باغ های شاهی نطنز برای خوانا شدن و برطرف شدن مداخلات آسیب گذار باید دو اصل مشهور مرمت و محافظت از بناهای تاریخی را مدنظر داشته باشد که عبارتند از: حداقل مداخله و برگشت پذیری مرمت (ویناس، ۱۳۹۶، ص. ۲۱۰)، تا بدین سان از مداخله نادرست و بیش از اندازه جلوگیری شود که این خود نیز بخشی از فرآیند محافظت است. میزان مداخلات و مخدوش شدن اصالت و کم رنگ شدن ارزش های معماری تاثیر مستقیم بر محافظت از این ارزش ها دارد زیرا هر چه باغ ها دستخوش تغییرات شده باشند مراقبت از آنها سخت تر و پیچیده تر است زیرا در هر فرآیند مرمت ممکن است روایتی گوناگون از اسناد و مدارک وجود داشته باشد لذا نسخه ای از وضع موجود باغ ها که بدست حفاظتگر می رسد می تواند بی اصالت و بی کیفیت باشد و این کار را بر مرمت گر دشوار می نماید. بررسی اسناد و مدارک تاریخی و مطالعه مقایسه ای باغ های هم منطقه، هم دوره و هم سبک می تواند در ارائه طرح های محافظتی راهگشا باشد تا بدین سان از اصالت و ارزش های معماری باغ ها از این هم که هست بدتر و آسیب پذیر تر نشود. در محافظت از ارزش های معماری باغ شاهی نطنز باید تمام جوانب ریز و درشت آن سنجیده شود تا رویکردی و راهکاری که برای محافظت از آنها ارائه می شود متقن باشد.

۸- یافته های پژوهش

یافته ها و نتایج پژوهش حکایت از آن دارد که مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ های شاهی نطنز ارتباط تنگاتنگی با ارزش های معماری و محافظت از این ارزش ها دارد. این ارتباط دوسویه و مستقیم بوده و با مخدوش شدن هر یک از این مولفه های اصلی باغ ها، اصالت و ارزش های معماری آنها نیز خدشه دار شده است. به طوری که مخدوش شدن اصالت و تمامیت باغ ها باعث کم رنگ شدن ارزش های معماری باغ ها شده است. ارزش های معماری باغ ها شامل ارزش های کالبدی و ساختاری است. مداخلات مخدوش کننده سبب از بین رفتن اصالت مواد و مصالح، طرح و یکپارچگی ابنیه و محوطه باغ شده است. و با از بین رفتن اصالت مولفه های تشکیل دهنده معماری باغ ها، ارزش های معماری آنها نیز مخدوش شده است. معیار تشخیص اصالت باغ ها به میزان دخل و تصرفات نادرستی که بر روی عوامل اصلی آنها صورت می پذیرد، وابسته است.

بیشتر مداخلات مخدوش کننده صورت گرفته در باغ های به صورت مداخلات فیزیکی و کالبدی است و دیگر جنبه های غیرمادی باغ نظیر عوامل اجتماعی را کمتر متوجه خود ساخته است. و دخل و تصرفات، جسم و کاربری و معماری باغ ها و ابنیه ها را تحت تاثیر خود قرار داده است. در باغ تاج آباد مداخلات وسیع تر و زیان بارتر بوده است. به طوری که دخل و تصرفات در عمارت سردر به حدی بوده که ساختار فضایی آن را ناخوانا نموده است. ولی در باغ عباس آباد مداخلات کمتر است. به طوری که شاکله باغ و ابنیه آن تا حد زیادی سالم مانده و حفظ شده است.

عناصر اصلی باغ تاج آباد به صورت چشمگیری مخدوش شده است. برای مثال نظام آبیاری و نظام کاشت و نظام معماری محوطه باغ و نظام حرکتی و سیرکولاسیون باغ تاج آباد ناخوانا است. در باغ عباس آباد عناصر اصلی باغ در مجموع خوانا و سالم است.

با بررسی و مطالعات صورت گرفته مشخص شد که بیشتر این مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ ها در دوره قاجار صورت گرفته است. و علت آن نیز بی ثباتی و عدم مالکیت مشخص باغ و دست به دست شدن باغ ها و تغییرات و دخل و تصرفات باغ ها و ابنیه آنها و به روز کردن آنها بوده است.

میزان مداخلات صورت گرفته در هر دو باغ تاریخی مورد مطالعه هم در محوطه باغ و هم در ابنیه آنها هم دوره و به یک شکل و سیاقی است. حتی مصالحی که در این مداخلات استفاده شده هم شکل و هم نوع است. مداخلات صورت گرفته جنبه کالبدی و کاربردی دارد.

نظام دسترسی هر دو باغ تغییر پیدا نموده است. در حال حاضر دسترسی به باغ تاج آباد از طریق جاده خاکی است که با توجه به دیرینگی درختان قطع شده کنار آنها می توان گفت که این دسترسی در دوره قاجار ایجاد شده است. در باغ عباس آباد دسترسی به باغ از طریق تراس های باغ امکان پذیر است. ولی با مطالعات و برداشت های میدانی مشخص شد که ورودی اصلی به باغ از کنار اصطبل و انبار علوفه باغ (پشت باغ) بوده است.

یافتن فضاها و اجزای معماری در ابنیه و محوطه باغ ها که در مطالعات و خوانش های گذشته ناشناخته و پنهان مانده بود. از آن نمونه می توان به این یافته های جدید اشاره نمود: فضای آبریزگاه در قسمت درونی کوشک های باغ، طرح تزیینات گیاهی و جانوری ایوان های ورودی عمارت سردر باغ تاج آباد، طرح ناشناخته تزیینات در فضای درونی عمارت سردر باغ تاج آباد، طاق نماهای تزیینی در جداره بیرونی عمارت سر در باغ تاج آباد، سینه کبکی ها مدفون در محوطه باغ تاج آباد و تنبوشه های سفالی مدفون فواره های باغ عباس آباد.

۹- تحلیل یافته‌ها

باغ‌های شاهی نطنز، باغ‌هایی هستند که در پیرامون شهر نطنز قرار گرفته‌اند. منطقه نطنز به علت خوش آب و هوا بودن و داشتن منابع آبی و گیاهی غنی در گذشته مورد توجه شاهان صفوی و قاجار بوده است. پادشاهان صفوی با انتخاب این منطقه به عنوان اقامتگاه و استراحتگاه تابستانی و ییلاقی خود غالباً در سفر به شمال کشور از این باغ‌های شاهی طرح اندازی شده استفاده می‌نمودند. این باغ‌ها با گذشت زمان دچار تغییرات جزئی و عمده‌ای شده‌اند. پاره‌ای از این دخل و تصرفات ناشی از بی‌دانشی و نابلد بودن متولیان آنها بوده و برخی دیگر به سبب دست‌اندازی‌های ناآگاهانه و آگاهانه مردم عادی بوده و باعث شده بخشی از لایه‌های با ارزش آنها مخدوش شود. مداخلات مخدوش‌کننده اصالت مداخلاتی است که توسط انسان ایجاد شده است. این مداخلات گاه با طرح مدون بوده و بعضی اوقات نیز به صورت سطحی و بی‌برنامه بوده و هدف از مداخله تنها رفع مسوولیت و بزک کردن آنها می‌بوده است. گاهی نیز هدف این مداخلات بهبود وضعیت موجود و آسیب دیده باغ‌ها بوده ولی نتیجه این تغییرات به علت نداشتن طرح و مبنای منفی شده و چهره آنها را مخدوش و مشوش نموده است. باغ‌های تاج‌آباد و عباس‌آباد جزو باغ‌های شاهی نطنز هستند. قدمت این دو باغ به عهد شاه عباس اول بازمی‌گردد. ساخت باغ‌ها در یک فاصله زمانی نزدیک به هم بوده است. ساختار و سازه معماری ابنیه و طرح و کلیت باغ‌گویای این موضوع است. مداخلاتی که در باغ‌ها صورت گرفته هم به صورت کالبدی و فیزیکی بوده و هم به صورت اجتماعی و فرهنگی. بخش عمده این دخل و تصرفات به دوره قاجار بازمی‌گردد و بخشی از این مداخلات به دوره پهلوی و عصر فعلی برمی‌گردد. تغییراتی که در دوره قاجار صورت گرفته حجیم‌تر و تاثیرگذارتر است. در دوره‌های بعدی مداخلات به صورت جزئی و کاربردی است و تغییرات صورت گرفته در حد و اندازه دوره قاجار نمی‌باشد. برای مطالعه و بررسی این مداخلات عناصر اصلی باغ‌ها انتخاب شده است. عناصر اصلی باغ‌ها جزء جزء هویت و ماهیت آنها را شکل می‌دهد. عناصر اصلی باغ‌ها شامل معماری، گیاه، آب، راه، حصار، محوطه درون و محوطه بیرون باغ است. با بازخوانی و ارزیابی این عناصر مشخص شد که در هر دو باغ فوق‌الذکر شاهد مداخلات تاثیرگذار می‌باشیم که ارزش‌های فرهنگی، معماری، تاریخی باغ‌ها را مخدوش نموده‌اند. محور اصلی این پژوهش اصالت و ارزش‌های معماری و ارتباط بین آنها است. تک‌تک عناصر باغ‌های شاهی نطنز دستخوش تغییرات و مداخلات ناصواب شده‌اند و این مداخلات سبب شده اصالت و تمامیت باغ‌ها مخدوش شوند و ارزش‌های معماری که شامل ارزش‌های ابنیه باغ، طرح باغ، ساختار باغ و کلیت باغ است نیز خدشه دار شوند. برای مثال با تغییراتی که در کوشک‌های باغ رخ داده است بازنمایی ساختار اصلی و واقعی آنها را با مشکل روبرو نموده است. این مداخلات کالبدی در کوشک‌ها و ابنیه باغ ارزش‌های معماری و زیباشناختی و کارکردی آنها را دگرگون کرده و باعث شده طرح کلی آنها خوانا نباشد. در تغییراتی که در نظام آب و گیاه باغ‌های تاج‌آباد و عباس‌آباد رخ داده، سبب شده طرح کلی جوی‌ها و نظام آبیاری و کرت‌بندی و نظام کاشت و گونه‌بندی درختان مخدوش و نامشخص شود. در مداخلاتی که در نظام راه‌های مال‌رو و انسان‌رو صورت گرفته باعث شده این مسیرهای حرکتی کاملاً نابسامان و آشفته باشد. در حال حاضر باغ‌ها فاقد نظام راه‌الگو می‌باشند. از آنجا که این باغ‌ها، باغ‌های شاهی و حکومتی بوده‌اند قطعاً نظام حرکتی و کفسازی معین و تعریف شده‌ای داشته‌اند. حصار باغ‌های شاهی نطنز به صورت دولا به بوده است. علت اصلی این طرح حصار بندی بحث امنیت افراد داخل باغ‌ها بوده است. و بدین گونه باغ‌ها به صورت یک قلعه دفاعی بوده‌اند. حصار باغ‌ها در گذر زمان فرسوده و آسیب دیده‌اند. برخی از این آسیب‌ها ناشی از کهولت سن مواد و مصالح تشکیل‌دهنده آنها که خست است، بوده و برخی از این آسیب‌ها ناشی از مداخلات انسانی بوده که بخش‌هایی از این حصارها ویران و تخریب شده است. محوطه‌های درون باغ‌ها نیز دستخوش تغییرات شده است. باغ‌های تاج‌آباد و عباس‌آباد تخت و مطبق هستند و به صورت پلکانی طرح‌اندازی شده‌اند. در حال حاضر تراس‌های باغ ناخوانا و نامشخص است و مرز تراس بندی‌ها نیز هویدا و خوانا نیست. بیشتر این مداخلات ناشی از تغییر نظام کاشت و آبیاری باغ‌ها است. در حال حاضر در هر دو باغ به صورت دوره‌ای کشت گل محمدی و صیفی جات انجام می‌گیرد. این نحو کشت باعث شده نظام آبیاری و نظام کاشت باغ‌ها نیز مخدوش شوند. نگارندگان مقاله در طی بازدید میدانی که از باغ‌ها داشته‌اند شاهد کشت فصلی زارعین و مالکین باغ‌ها بوده‌اند. حتی در باغ عباس‌آباد برای تسطیح کردن زمین و تراس‌ها از وسایل مکانیکی سنگین همچون لودر استفاده شده است. و حرکت لودر در داخل باغ نیز باعث تخریب بخشی از حصار شده است. دو باغ مورد نظر از میان باغ‌های بسیار زیادی انتخاب شده‌اند. انتخاب آنها بدین دلیل بودند که تقریباً غالب عوامل مخدوش‌کننده باغ‌های تاریخی در گستره مرکزی ایران در این دو باغ مشاهده می‌شود. لذا دو باغ فوق‌تر می‌توانند نمونه‌های کاملی از انواع مداخلات پدید آمده باشند. تک‌تک به عوامل مخدوش‌کننده‌ای که قابلیت سنجش در مطالعات مقایسه‌ای اسناد را داشتند تحلیل شدند و مشخص گردید هر کدام از جنبه‌های مداخله بر کدام بخش اصالت باغ تاریخی تاثیرگذار بوده است. تحلیل‌ها آشکار کرد برای رسیدن به یک روش علمی در بیان تاثیر مداخلات مخدوش‌کننده اصالت بر باغ‌های تاریخی بایستی نظام‌های چهارگانه آن مورد تحلیل قرار گیرد. تحولات کالبدی و کارکردی در کنار بستر مکانی و زمانی شکل‌گیری باغ بررسی گردند. مطالعات مقایسه‌ای در هر یک از نظام‌های چهارگانه فوق به شکل مجزا و همچنین به صورت ترکیب عوامل با یکدیگر بایستی سنجیده شوند تا امکان یافتن

تحلیل و تاثیر مداخلات بر ارزش های میراث فرهنگی آشکار کرد. عوامل مخدوش کننده دیگری نیز اصالت باغ ها را مورد تهدید قرار می دهند. برخی از این عوامل نیاز به مطالعات میان رشته ای خواهند داشت. از جمله تغییر مالکیت ها، تغییر قوانین مرتبط با میراث فرهنگی و نیز عوامل خارجی دیگری چون خشکسالی، سال های کم آب و پر آب، عوامل مداخله کننده بیولوژیک مانند آفت ها می توانند در پژوهش های آتی تاثیرشان بر اصالت باغ های تاریخی مورد بررسی قرار گیرد (جدول ۳ و ۵). پژوهش حاضر اولین تحقیق مدونی است که در حوزه بررسی و سنجش اصالت باغ های شاهی نطنز صورت گرفته است. این پژوهش ها با بررسی میدانی و اسنادی به یافته های مهمی دست پیدا نمود که در خوانش قبلی باغ ها بدان اشاره نشده بود.

۱۰- نتیجه گیری

در این پژوهش مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ های شاهی نطنز خوانش شد و علل این مداخلات نیز مشخص شد. مداخلات مخدوش کننده صورت گرفته در باغ های شاهی نطنز به صورت کالبدی و کاربری است. در نتیجه جنس این مداخلات فیزیکی بوده و باعث شده سیما و منظر و اصالت عناصر و اجزای باغ ها خدشه دار شوند و اعتبار و میزان سنجش آنها نیز کم شود. در پاسخ به پرسش های اصلی پژوهش که چگونگی و چرایی و ارتباط بین تاثیر مداخلات مخدوش کننده اصالت که غالباً فیزیکی و کالبدی هستند و محافظت ارزش های معماری را دنبال می نماید، باید گفت که مداخلات کالبدی ناصواب باعث از بین رفتن اصالت و اعتبار عناصر و اجزای باغ های شاهی نطنز شده و بدین سان ارزش های معماری نیز که بخشی از ماهیت تشکیل دهنده باغ ها است مخدوش شده است. در نتیجه محافظت از آن ارزش ها و عناصر اصلی باغ ها با این پرسش روبرو می شود حالا که این مداخلات باعث بی ارزش شدن اصالت و تمامیت آنها شده است باید با چه روش و سیاستی از این عناصر آسیب دیده صیانت نمود؟ در پاسخ به این سوال می توان گفت که برای بازآفرینی شکل اولیه این عناصر باید به بررسی دقیق و خوانش دوباره باغ ها پرداخته و به مطالعات مقایسه ای باغ ها و اسناد و مدارک تاریخی آنها توسل جست تا بدین گونه اعتبار و اصالت از بین رفته آنها دوباره بازیابی شود. تغییرات فیزیکی درون باغ ها باعث می شود اصالت مواد و اجزای تشکیل دهنده باغ خدشه دار شود و ارزش های عناصر اصلی از بین برود و محافظت از این ارزش ها، برگشت ناپذیر و غیر قابل جبران می شود. اصل حداقل مداخله با چالش روبرو خواهد شد. در پاسخ به چرایی این تاثیر گذاری بر تکنیک های محافظت، این گونه بیان می شود که دخل و تصرف هایی که صورت گرفته باعث شده تک تک اجزا و عناصر باغ ها متاثر شوند و اعتبار و دیرینگی تاریخی آنها خدشه دار شده که با این اتفاق ارزش های معماری که ارزش های کالبدی را دربر می گیرد ناخوانا و نامفهوم گردیده است. لذا محافظت از آنها با شک و تردید همراه خواهد بود که آیا محافظت از عناصر و اجزای بی اصالت صحیح است یا خیر؟ یا این که باید اصالت باغ ها دوباره بازنمایی شوند تا صیانت از آنها براساس نسخه اولیه باشد نه براساس نسخه جعلی. مداخلات مخدوش کننده باعث بی اصالت شدن باغ ها می شود. تکنیک های محافظت از باغ ها و ارزش های معماری آنها تابع میزان دخل و تصرفات صورت گرفته در باغ ها است. برای مثال باغی که میزان تغییرات در آن زیاد است، اصل حداقل مداخله و برگشت پذیری در آن غیر ممکن است. یا عمارتی که ویران شده به سبب مداخلات نادرست از تکنیک بازسازی استفاده می شود که ناصواب است. باغی که عمارت آن دارای تزیینات گوناگون است با مخدوش شدن این تزیینات و درصد این آسیب ها تکنیک های محافظت از آنها نیز تاسی می پذیرند برای نمونه از تکنیک های مرمت خنثی یا تکنیک دوباره سازی یا تکنیک پر رنگ کردن استفاده می شود. در پاسخ به پرسش ارتباط بین این مولفه های تاثیر گذار باید بیان داشت که: ارتباط مداخلات مخدوش کننده اصالت باغ ها با محافظت ارزش های معماری آنها بسیار پیوسته و توأمان می باشد و متناظر هم هستند و رابطه علت و معلولی دارند. و با آسیب دیدن مولفه های زیر دست اجزا و عناصر باغ ها، اصالت و ارزش آنها خدشه دار شده و آسیب دیده است. در نتیجه برای محافظت از ارزش های میراثی و بویژه ارزش های معماری باغ های شاهی نطنز باید مولفه ها و عناصر اصلی باغ ها حفظ شوند. مداخلات مخدوش کننده باعث خدشه دار شدن اعتبار عناصر و اجزای باغ ها می شود. در نتیجه در بحث محافظت از آنها مرمت گر با چالش هایی روبرو خواهد شد. برای مثال نقاشی های دیواری عمارت سر در باغ تاج آباد بوسیله مداخلات عمدی خدشه دار شده است. در بخشی از آن طرح و خوانایی از بین رفته است و مرمت گر برای خوانش آنها در مرمت با عدم شفافیت و اصالت مواجه خواهد شد. برای مدیریت و ساماندهی مشکلات و مداخلات موجود لازم است طرح های فرادست و فرودست مطالعه و ارزیابی شوند تا سناریویی که برای محافظت از آنها ارائه می شود، جامع باشد.

۱. ایرانی بهبهانی، ه.، خیاط مقدم، م.، دارابی، ح. (۱۳۹۶). باززنده سازی باغ نشاط نیشابور. فصلنامه پژوهش های باستان شناسی ایران (دوره ۷- شماره ۱۵)، ۲۱۹-۲۳۸.
۲. ایروانی، ا.، حسنی پور، ح. (۱۳۹۵). طرح مدیریت برای محوطه های میراث جهانی (نسخه چاپ اول). تهران: موسسه فرهنگی و هنری پیشین پژوه.
۳. آلاپوش، س.، بهشتی، س. (۱۳۹۶). باغ تاریخی عباس آباد نطنز. همایش باغ های تاریخی منطقه کاشان (ص. ۳-۳۱). کاشان: انتشارات دانشگاه کاشان.
۴. بهبهانی، ه. ا. (۱۳۹۲). درآمدی به حفاظت و نگهداری باغ های تاریخی. فصلنامه معماری و ساختمان (۳۵)، ص. ۱۲۰-۱۳۶.
۵. جیحانی، ح.، رضایی پور، م. (۱۳۸۸). مطالعه و شناخت آسیب های باغ فین کاشان، مقدمه ای برای تعریف برنامه های آسیب شناسی باغ تاریخی. (۲۶ و ۲۷)، ص. ۲۰۷-۲۴۰.
۶. جیحانی، ح.، رضایی پور، م. (۱۳۸۹). چارچوبی برای احیای باغ های تاریخی. م. حاج علی تاجر، ع. فرهنگی، & ا. ایروانی، در، مجموعه مقالات (ص. ۲۰۷-۲۴۰). تهران: انتشارات سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.
۷. خسروی جاوید، ت. (۱۳۹۹). مرمت و باززنده سازی باغ تاریخی تاج آباد نطنز. تهران: انتشارات اول و آخر.
۸. خسروی جاوید، ت. (۱۳۹۹). پاییز. میراث جهانی ملموس ایران: با نگاه به باغ های ایرانی ثبت شده در فهرست میراث جهانی. فصلنامه تخصصی دانشگاهی ایران شناسی، ص. ۱۹-۳۷.
۹. خسروی جاوید، ت.، مختاری طالقانی، ا. (۱۳۹۶). اردیبهشت. باغ تاریخی تاج آباد نطنز. همایش باغ های تاریخی منطقه کاشان (ص. ۵۸-۸۵). کاشان: انتشارات دانشگاه کاشان.
۱۰. رجبی، م.، مظفری، ا. (۱۳۹۲). تئوری و عمل در بناهای تاریخی (آسیب شناسی و فن شناسی) (نسخه چاپ اول). تهران: موسسه انتشاراتی جمال هنر.
۱۱. زانگری، ل.، ماندانا رحمتی، ن.، لورنزی، ب. (۱۳۹۱). باغ های ایرانی - اسلامی (نسخه چاپ اول). تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی.
۱۲. سلطان زاده، م. (۱۳۹۳). باغ فتح آباد (نسخه چاپ اول). کرمان: انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان.
۱۳. فاضل زاده، ز. (۱۳۹۲). باغ ایرانی (نسخه چاپ اول). تهران: انتشارات آبرخ.
۱۴. فدایی نژاد، س.، عشرتی، پ.، حناچی، پ. (۱۳۹۷). اصالت و یکپارچگی در حفاظت منظر فرهنگی (نسخه چاپ اول). تهران: انتشارات سمت.
۱۵. نصر، ط. (۱۳۸۹). تجلی حکمت در باغ ایرانی (نسخه چاپ اول). تهران: انتشارات رخشید.
۱۶. واقفی، س. ح. (۱۳۷۴). میراث فرهنگی نطنز. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۱۷. واقفی، س. ح. (۱۳۸۴). میراث فرهنگی نطنز (جلد سوم). تهران: انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
۱۸. ویناس، س. م. (۱۳۹۶). مبانی نظری حفاظت و مرمت در دوران معاصر (نسخه چاپ اول). (ک. سامانیان، مترجم) تهران: انتشارات سمت.
۱۹. یوکیلتو، ی. (۱۳۸۷). تاریخ حفاظت معماری. (م. ج. بهاری، مترجم) تهران: انتشارات روزنه.
۲۰. یوکیلتو، ی.، فیلدن، ب. (۱۳۸۸). راهنمای مدیریت محوطه های میراث جهانی (نسخه چاپ دوم). (پ. حناچی، مترجم) تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
21. Farina, A. (2000). The cultural landscape as a model for integration of ecology and economics. *BioScience*(50), pp. 313-320.
22. Homayooni, R., & Valibeig, N. (2021). A Review of Hezar Jarib Garden From Based on the Descriptive, Illustrative, and Field Documents. (57), pp. 6-21.
23. Nezhad, S. F., & Eshrati, P. (2015). Analysis of Authenticity Recognition Components in Cultural Heritage Conservation. *Honar - Ha- ye- Ziba: Memari va Shahrsazi*, pp. 77-86.
24. Torre, M. D. (2013). Values and heritage conservation. *Heritage and Society*(6), pp. 155-166.